

Citation:

E. Noort, Levensbericht A.S. van der Woude, in:
Levensberichten en herdenkingen, 2002, Amsterdam, pp. 133-138

Herdenking door E. Noort

Adam Simon van der Woude

16 oktober 1927 – 18 november 2000

Adam Simon van der Woude

Als oudste boerenzoon op 16 oktober 1927 in Oosterlittens in het weidse Friese landschap geboren, lag het niet voor de hand dat Adam Simon van der Woude de weg naar een wetenschappelijke carrière zou inslaan. Toch liet zijn familie hem eerst naar de MULO in Wommels en anderhalf jaar later naar het gymnasium in Leeuwarden gaan. Historische belangstelling en de wens predikant te worden resulteerden in 1947 in de inschrijving als theologisch student in Groningen. Nog meer dan de stap naar het gymnasium heeft hij de overgang naar de Groningse universiteit als incisie beleefd: weg uit Friesland en de ontmoeting met de wetenschappelijke theologie aan een neutrale staatsfaculteit. In zijn dagboek noteert hij: 'Nu is het doel om in September naar Groningen te gaan. Gelukkig dat Lolle Nauta uit Sneek met mij daarheen gaat, want dan zijn wij daar met z'n tweeën als Friezen en dat betekent wat voor iemand die het oude heitelân lief heeft...'. En over de theologie schrijft de negentienjarige: 'Bijbelkritiek verandert niets aan de openbaring van God, een beetje aan de Bijbel, maar heel veel aan jezelf'. Voor de aankomende student staat veel op het spel, maar steeds keert in zijn aantekeningen terug: (Mogen deze woorden mijn devies zijn:) יהוה יראה ... 'Adonai zal er in voorzien', de sleutelzin uit het verhaal over de beproeving van Abraham (Gen 22:14). Mag de geestelijke ontwikkeling met onzekerheid verbonden zijn, technisch gezien begon hij de studie met een voorsprong. Hij had op het gymnasium Hebreeuws geleerd en dat gaf hem een voorsprong op zijn medestudenten, een tijdwinst die hij op aanraden van de Semitist Hospers omzette in de studie van het Aramees, Akkadisch en Egyptisch. Daarbij kwam dat in zijn eerste studiejaar (1947) de eerste teksten van een joodse gemeenschap in Qumrân aan de Dode Zee gevonden worden, door Van der Woude zelf de grootste verrassing voor de bijbelwetenschap van de twintigste eeuw genoemd. Na aanvankelijke verwarring over echtheid, ouderdom en status van de rollen, bemoeilijkt door de politieke situatie in het Nabije Oosten, bleken de vondsten uit Qumrân van eminent belang voor de receptie- en tekstgeschiedenis van het Oude Testament en voor de kennis van de pluriformiteit van het Jodendom. Al deze velden interesseerden van der Woude heftig. Hier kon hij zijn historische en filologische interesse kwijt. Hier publiceerde hij nog als student zijn eerste artikelen. Maar hoezeer de Semitische talen hem ook boeiden, zijn eigenlijke leermeester was en bleef de oudtestamenticus Th.C.Vriezen, die 'mij geleerd heeft onverschrokken historische analyse te combineren met gelovige betrokkenheid bij de boodschap van Oude en Nieuwe Testament'.

Na de doctoraalexamens theologie (1953) en Semitische talen (1955) volgde in 1957 de promotie (*cum laude*) aan de Groningse *alma mater* met wie hij levenslang verbonden zal blijven. De dissertatie *Die messianischen Vorstellungen der Gemeinde von Qumrân* wordt tot standaardwerk omdat Van der Woude de manuscripten niet alleen soeverein analyseert, maar ook een overtuigende these aanbood over de verschillende eschatologische verlossergestalten in Qumrân, waarbij de priesterlijke

en niet de koninklijke messias het primaat heeft. Daarmee doorbrak Van der Woude de toenmalige communis opinio waarbij de gestalte van de messias vrijwel automatisch als davidische messias gezien werd en vroeg hij aandacht voor de diversiteit van en binnen de joodse geloofsgemeenschappen, tevens voor het feit dat bepaalde messiaanse voorstellingen sociologisch met bepaalde kringen verbonden werden. Met zijn internationaal de aandacht trekkende dissertatie had Van der Woude zich nadrukkelijk voor een wetenschappelijke carrière gekwalificeerd. Toen zijn leermeester Vriezen naar Utrecht ging, benoemde de Groningse universiteit weloverwogen een tussenpaus zodat Van der Woude samen met zijn vrouw Frederika Sanders (Rie), met wie hij in 1954 gehuwd was, enige kerkelijke ervaring op kon doen. Hij is, naar eigen zeggen, met veel plezier hervormd predikant van de gemeente Noordlaren-Glimmen geweest. Maar na 2 ½ jaar (19.9.1960) wordt Van der Woude, nog net 32 jaar oud, in Groningen tot hoogleraar benoemd. Daar aan de 'mij zo geliefde faculteit' vindt hij zijn plek en zal hij 32 jaar lang doceren. Hij hield van deze faculteit, geloofde heilig in haar taak wetenschappelijke theologie te bedrijven binnen de kritische en stimulerende ruimte van de universiteit. Hij verdedigde haar fel toen de kerk meende haar theologisch heil in het isolement te moeten zoeken of toen universitaire bezuinigingen de kwaliteit van de faculteit dreigden aan te tasten. Hij was trots op die kwaliteit waartoe hijzelf in niet geringe mate bijdroeg. Hij was jarenlang haar boegbeeld en hij bleef haar trouw ondanks eervolle aanbiedingen van elders. Aanvragen uit het buitenland (Hamburg en München) konden in zijn visie niet met de civitas in Groningen concurreren en ook een poging om hem op de Leidse leerstoel te krijgen was geen echte verzoeking. De gevolgen bleven niet uit. Geen wetenschappelijke vereniging of redactie van theologische commentaren, series of tijdschriften van naam of Adam van der Woude behoorde tot het bestuur of tot de redactie.

De ruim veertig jaar overziende, die Van der Woude wetenschappelijk werkte, zijn verschuivingen en continuïteit zichtbaar. Dat laat zich illustreren aan zijn inaugurele oratie van 1960 en zijn afscheidscollege van 1992 en wordt weerspiegeld in de vier 'Festschriften' die hem ten deel vielen. Op 8 november 1960 is zijn thema de vroege geschiedenis van Israël en de mogelijke traditiehistorische reconstructie daarvan. Tegen de breed geaccepteerde scheiding tussen Exodus- en Sinaïtradities en de daarbij behorende dragende groepen pleit hij tegen de toenmalige giganten in het vak Martin Noth en Gerhard von Rad voor een sociologische en religieuze samenhang binnen Israël voor de vestiging in Kanaän aan het einde van de dertiende eeuw v.Chr. De oratie weerspiegelt een beargumenteerd conservatisme en een historische visie die alleen kijkt voor feiten. Ook in zijn afscheidscollege, 3 november 1992, 32 jaar later, roeit hij tegen de stroom op. Niet de geschiedenis van Israël, maar de geschiedenis van de tekst is nu het thema. Tegenover de pluriformiteit van de teksten zoals die uit Qumrân naar voren komt, pleit Van der Woude voor het bestaan van een

tekstvorm aan de tempel van Jeruzalem, die zeer dicht bij de huidige door ons in de Hebreeuwse Bijbel gebruikte masoretische tekst ligt. De uniformiteit heeft zich niet uit, maar naast de pluriformiteit ontwikkeld. In beide gevallen is het een pleidooi voor klassieke opvattingen tegen de stroom van contemporaine analyse in. De verschuiving is die van de vroegste geschiedenis van het volk Israël naar de tekst-overlevering aan het einde van de oudtestamentische periode. Dat laatste heeft natuurlijk alles met de rollen van de Dode Zee te maken, het veld waarop Van der Woude zich vanaf het begin van zijn loopbaan internationaal manifesteerde. Daarbij werd hij door de geschiedenis een handje geholpen.

In 1961/62 verwierf de KNAW, na een aanbeveling uit 1959 van de leden Vriezen en Van Unnik, en taaie onderhandelingen de exclusieve publicatierechten van de in 1956 door Bedoeïenen gevonden rollen en fragmenten uit grot 11 van Qumrân. De publicatie en bewerking van de manuscripten werd door de KNAW opgedragen aan Van der Ploeg en de jonge Van der Woude. Na een gemeenschappelijke *editio princeps* van de Targum op Job (1971) en talloze kleinere voorlopige publicaties verscheen in 1998 als vlaggeschip de definitieve publicatie van alle door de KNAW aangekochte manuscripten uit grot 11.

Dat hiervoor een Groninger team verantwoordelijk was had met de vooruitziende blik en werkkraft van Adam van der Woude te maken. In 1961 had hij aan de Groninger universiteit direct het Qumrân-instituut opgericht en een jaar later (1962) droeg hij de eerste resultaten van het onderzoek naar de Targum van Job voor op het internationale congres van oudtestamentici in Bonn. Sindsdien hoorden Groningen, Van der Woude en Qumrân bij elkaar en die band werd alleen maar versterkt door de komst van Florentino García Martínez, die in 1992 de leiding van het Qumrân-Instituut overnam en als rusteloze aanjager de stroom van Qumrân-publicaties nog meer liet aanzwellen. Met de toename van de bronnen kwam het vroege Jodendom opnieuw in de belangstelling. Het eigenlijke geesteskind van Van der Woude was het in 1970 door hem opgerichte *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period*, de JSJ, een vandaag de dag niet meer weg te denken internationaal toonaangevend vakwetenschappelijk tijdschrift. Zoals bij alle redactiewerkzaamheden deed hij alles zelf, hij schreef artikelen, recensies, zocht en vond recensenten, beoordeelde, redigeerde. Maar zijn 'Journal' was meer dan een uit de hand gelopen hobby. Het was een programma, dat bijdroeg tot een paradigmawisseling. De na-exilische periode stond lange tijd bij oudtestamentici niet hoog genoteerd. De theologie van het Oude Testament begon de facto bij het Jahwistische corpus uit de negende eeuw en hield op bij de Babylonische ballingschap en DeuteroJesaja, de 'Evangelist onder de profeten' uit de zesde eeuw. De negatieve beoordeling van de 'restauratie', en vermeend wetticisme bij het Juda in de Perzische en Hellenistische tijd waren daar de oorzaak van. De serieuze bestudering van de deutero-kanonieke, pseudo-epigrafische en para-bijbelse literatuur, die mede door

de JSJ mogelijk werd, maakte echter duidelijk met welke geestelijke veerkracht en creatieve hervertaling van de traditie het na-exilische Jodendom de uitdagingen van zijn tijd opnam. Dat deze bronnenstudies waarschijnlijk meer hebben bijdragen aan de mogelijkheden tot serieus Joods-Christelijk gesprek dan modieuze kerkelijke varianten rondom dit thema was ook de mening van Van der Woude.

Van de KNAW werd hij lid in 1974, drie jaar lang was hij voorzitter van de Afdeling Letterkunde (1987-1990). Hier, in de grote interdisciplinaire samenwerking voelde hij zich thuis.

Ondanks zijn specialisatie bleef Van der Woude volbloed oudtestamenticus en dat in een breedte die slechts weinigen kunnen evenaren. Nadat hij tot de redactie van de Nederlandse commentaarserie *Prediking van het Oude Testament* was toegetreden en daar een aantal delen uit de zogenaamde Kleine Profeten op zich nam, verschenen in acht jaar tijds vijf delen op acht profeten. De rij werd geopend met Micha 1976 en voorlopig besloten met Zacharia 1984. Een geplande commentaar op Daniël kwam niet tot stand.

De voorstudies verschenen in een van de moderne talen, het commentaar zelf in het Nederlands, een aanleiding voor buitenlandse collega's weer Nederlands te lezen. De commentaren zijn filologisch precies, bieden belangrijke traditiehistorische en redactiekritische voorstellen en laten de adreassaar, de predikant, niet in de steek als het gaat om theologische vragen. Het laatste hoofdstuk van het profetisch boek Jona, dat voor Van der Woude alles samenvat wat er theologisch te zeggen valt, waar hij zijn eigen ontwikkeling en geloof weerspiegeld vindt, commentarieert hij: 'Geloven is zichzelf God in handen geven, het is God bijvallen in zijn oordeel, in zijn barmhartigheid en in zijn vrijheid'. Maar ook zijn literair-historische analyses deden stof opwaaien. Zijn these van een Deutero-Micha en de rolverdeling tussen de profeet en zijn tegenstanders trokken de aandacht en werden in Friesland zelfs kanoniek verklaard. De Friese bijbelvertaling neemt in haar weergave van het boek Micha de these van Van der Woude in haar geheel over.

Was het ere-doctoraat van München in 1972 een erkenning van zijn werk aan de Rollen van de Dode Zee, zo was het tweede eredoctoraat van St Andrews (1985) een eerbewijs voor zijn werk aan de profeten.

Zijn verantwoordelijkheid als *primus inter pares* in het Nederlandse taalgebied leidde tot vele uitgaven die als instrument bij de theologische studie konden worden ingezet. Naast een aantal voor de vakgenoten bestemde internationale series en de al genoemde commentaarserie *POT* kwam een serie voor de geïnteresseerde leek, *Tekst en toelichting* tot stand. Hij werd hoofdredacteur van het *Bijbels Handboek*, een compendium van de bijbelwetenschap, dat tussen 1981-1987 in drie kloeke delen verscheen. Voor een groot publiek was ook de Nederlandse vertaling in twee delen van de niet-bijbelse documenten van de Rollen van de Dode Zee, samen met Florentino García Martínez, bestemd (Kampen 1994, 1995). *De inleiding tot de*

studie van het Oude Testament (1986, 1993) behoort op vele faculteiten tot de verplichte literatuur. Datzelfde geldt voor het handboek *Literatuur van Oud-Israël* waaraan Van der Woude sinds 1973 een substantiële bijdrage leverde, en dat door hem in de laatste jaren voor zijn dood grondig werd bewerkt en herschreven en nu onder de nieuwe titel *Oudisraëlitische en vroegjoodse literatuur* in 2001 postuum verschenen is.

Zijn artikelen hielden zich meestal met cruces in de tekst bezig, met traditiehistorische en redactiekritische vragen. Hij was een historisch-kritisch denkende geleerde, die als zodanig een grote reputatie genoot. Zijn soms dwarse meningen – in tegenstelling tot verreweg de meeste collega's verdedigde hij een voor-exilische datering van de zogenaamde Priestercodex – waren altijd op argumenten gestoeld en op die basis wilde hij de discussie aangaan. Zoals meer mensen van zijn kwaliteit was hij niet altijd makkelijk voor zijn omgeving. Tegen beunhazerij in ons vak kon hij fel van leer trekken. Hij zat vol ideeën en droeg die enthousiast voor, maar je kon hem kritiseren. Hij had gevoel aan het eind van zijn leven minder te weten dan bij de vakwetenschappelijke consensus aan het begin van zijn loopbaan. Ook bij alle nieuwe ontwikkelingen bleef hij een man van het midden, niets weggooiend voordat hij er zeker van was dat een nieuwe zoek- of vraagrichting meer opleverde. Hij zette zich in voor zaken en mensen, maar keek tegelijk naar het haalbare. Wie hem om raad vroeg ging niet met lege handen naar huis.

Groningen was zijn uitvalsbasis, geen internationaal congres was denkbaar zonder Adam van der Woude en zijn hem bijna altijd vergezellende vrouw Rie. Groot was de ontreddeering toen zij op 6 maart 1998 plotseling stierf. Ondanks liefdevolle zorg van familie, vrienden en burens bleef hij een geamputeerd mens. Na een kortstondige ziekte overleed Adam van der Woude op 18 november 2000. Na een afscheidsdienst, waarin op zijn verzoek dezelfde tekst – Rom 8:26 – als bij de begrafenis van zijn vrouw Rie centraal stond werd hij op 23 november onder grote belangstelling in Haren begraven. In zijn net verschenen *Oudisraëlitische en vroegjoodse literatuur* citeert Adam van der Woude boven elk te bespreken bijbelboek een centraal vers of motto. Voor het boek Job kiest hij 2:10: 'Zouden wij het goede van God aannemen en het kwade niet?' Ook in de zware dagen aan het eind van zijn leven bleef Adam Simon van der Woude in zoeken en vragen zichzelf trouw.